

LITTERATUR

EN DANSK RÖST¹

Av docent BERTIL MALMBERG, Lund

Danmarks röst har tillfälligt tystnat. Det kan kanske vara skäl att lyssna på det Danmark, som lever oåtkomligt för det organiserade våldets förödande maktmedel. I början av detta år utgav förre rektorn för universitetet i Aarhus, professor Andreas Blinkenberg, en bok, *Tankens vilkår*, i vilken han samlat en rad tal och anföranden, som han under de senaste åren i olika egenskaper hållit över aktuella kulturproblem, sedda från dansk synvinkel. Endast två av talen ha tillkommit före den 9 april 1940, och endast ett är från tiden före det stora krigets utbrott. Vi svenskar ha all anledning att just nu lyssna till den danske forskaren.

Andreas Blinkenberg är — efter den 29 augusti häktades han i likhet med många andra danska patrioter — professor i romanska språk vid universitetet i Aarhus och har bland fackmännen i synnerhet gjort sig känd som syntaktiker och dialektforskare. En central plats intar hans arbete om ordföljden i modern franska och hans undersökning av en i utdöende stadd provensalsk dialekt i de sydfranska Alporna. Men som flera av sina landsmän bland filologerna har Blinkenberg på nära håll följt utvecklingen inom de allmänt kunskapsteoretiska disciplinerna och därmed lagt en bredare bas för sin forskning. Hans doktorsavhandling behandlade Renans filosofisk-religiösa kris. Denna hans inställning, som bland annat också kommit honom att orientera sig i riktning mot en nyare systemteoretisk inställning inom själva språkvetenskapen, sätter honom också i stånd att med fackmannens träffsäkerhet ge sig i kast med kulturproblemen, var de än möta, och att analysera tänkandets och forskningens allmänna förutsättningar.

Boken börjar med ett tal hållet till de nya studenterna vid universitetets tioårsfest den 10 september 1938. Blinkenberg uppehåller sig här bl. a. vid grundvalarna för vetenskaplig forskning och vetenskapligt studium i allmänhet och konstaterar, att liksom friheten präglar det danska samhället som sådant, så återfinnes samma frihet till individuell utveckling även inom det snävare samfund, som universitetet utgör. Det är väsentligen två problem — och två fundamentala sådana — som så göras till föremål för Blinkenbergs skarpsinniga och klarsynta analys. Det första gäller förhållandet mellan iakttagelsen och resonemanget, mellan de objektivt givna fakta och det sammanhang dessa sättas in i. I detta samspel, säger Blinkenberg, börjar vetenskapen där, vare sig teorien börjar, icke i iakttagelsen eller i upplevelsen, utan i dess tydning. Här möter forskaren den enda punkt,

¹ Andreas Blinkenberg, *Tankens vilkår*. Beträktninger over nogle kulturproblemer. Nyt Nordisk Forlag. Köpenhamn 1943.

på vilken han icke är fri. Tanken, teorien, kan få vetenskapens stämpel blott på ett villkor: beviset. Forskaren är fri i sitt tänkande, endast om han är i stånd att leda i bevis. Men — och här sätter Blinkenberg fingret på den ömma punkten i allt vetenskapligt resonemang — den metod, vi bruka, griper alltid in i resultatet, svaret är på förhand givet redan i och med frågeställningen. Det är inte så, att den objektivt fastställda verkligheten automatiskt ger oss det riktiga svaret på våra frågor. Det olösliga dilemma ligger däri, att fråga och svar äro funktioner av varandra. Härefter ligger också förklaringen till »at de lærde er uenige» (sid. 16). Att så måste vara är uppenbart. Vi tänka i schemata, i vilka vi söka pressa in verkligheten, som då också samtidigt reduceras till de begränsade uttrycksmöjligheter, språket bjuder. Vi äro därför ständigt utsatta för risken att tro på de förenklingar vi operera med, att förväxla det schema, vi själva satt upp, med tingens egen inre struktur. Schematiseringen slår ihjäl verkligheten, men aldrig definitivt. Ty kampen mellan schematiseringen och dess motsats, mellan enheten och mångfalden, kan aldrig upphöra. Drivna till sin spets bli båda idel tomhet. I den rätta avvägningen mellan dessa två poler ligger vetenskapens största, avgörande problem. Detta problem har gått igen i varje ny generation med växlande styrka. Vår tid kan väl anses präglas därav i särskild grad. Det kan kanske här också förtjäna att tilläggas, att den kris, språkvetenskapen genomlever just nu, väsentligen ligger i svårigheten att rätt avväga de båda kraven. Oförmågan att förena synpunkterna har skapat två läger, som ej förstå varandras språk. Blinkenberg har ej tagit ställning i den vetenskapliga metoddiskussionen med den extrema konsekvens, som utmärker hans nyligen bortgångne ämneskollega i Köpenhamn, Viggo Bröndal, vilken med sin outrerat antipositivistiska inställning snarast var böjd att förneka den induktiva metodens vetenskapliga möjligheter (induktionen är, menade Bröndal, blott »une déduction déguisée», en förklädd deduktion).

Det andra stora problemet gäller frågan om vetenskapen och samhällsnyttan. Är vetenskapen ett medel i människans och samhällets tjänst eller har den intet annat ändamål än att tillfredsställa vårt behov att spekulera och vinna klarhet? Debatten är, säger Blinkenberg, lika gammal som vetenskapen själv; den räcker från Platon och Aristoteles till James och Meyerson. Blinkenberg svarar, att vetenskapens mål är det dubbla att fylla båda kraven, och han understryker, att det i grund och botten ej finns någon klyfta dem emellan. Det är en temperamentssak hos den enskilde forskaren att betona den ena eller den andra sidan. Och han kommer fram till den slutsats, som ligger förborgad i paradoxen, att endast om man låter vetenskapen vara ändamålslös, kan den uppfylla sitt högsta ändamål. Men har man inte i grund och botten genom ett sådant svar bragt den förmenta dualismen ur världen och avslöjat problemet som ett skenproblem?

Jämt ett år senare, blott ett par dagar efter storkrigets utbrott, talade Andreas Blinkenberg åter till Aarhus' nya studenter. I »Tankens tidsaldre» ger han de nykomna en översikt av de principer, som

böra vara ledstjärnan i deras kommande studier och forskning: den vetenskapliga kritiken, förutan vilken man ej kan skilja mellan den bindande slutledningen och den tomma leken med begrepp; det långsamma tillgodogörandet av varje enskildhet — till vetenskapens landvinningar leda inga genvägar —; nödvändigheten att bringa den enskilda iakttagelsen in under en vidare synvinkel; vetenskapens autonomi. Endast vetenskapen själv, hävdar Blinkenberg, kan diktera sina lagar. Den fostrar själv sina adepter. Även om vetenskapen aldrig kan bli identisk med moraliska bud, så rymma dock dess djupaste förutsättningar krav, vilka också måste bilda kärnpunkten i karaktärens daning. Ärlighet i forskningen är vetenskapens första och sista krav.

Då Blinkenberg den 13 november 1940 talade vid Dansk ungdoms-samvirkes första möte i Aarhus, hade krigets verkningar nått även Danmark, och åtskilliga av de grundsatser, han hävdade som nödvändiga för kulturellt framåtskridande, hade redan med maktens rätt, helt eller delvis, bragts ur tillämpning. I avsnittet »Universitetet og dansk kulturliv» hävdar Blinkenberg med skärpa universitetens oavhängighet i förhållande till samhället som en absolut förutsättning, på vilken avkall ej får ges. Dansk kulturtradition är nationell och internationell, eller kanske borde de båda leden ha nämnts i omvänd ordning. Kulturarvet var mänsklighetens, innan det blev danskhetens. »Et universitets idé kan ikke være den at være dansk; et universitets idé kan kun være den at være universel, at ville se ud over alle grænser»¹ (sid. 56). Det innehåll, som generationer av ungdom motta vid universitetet, är icke endast danskt, det är ett allmänmänskligt innehåll.

De yttre omständigheternas tryck avspeglar sig klart i Blinkenbergs utredning. Själva begreppet dansk hade inför det yttre hotet fått ett djupare och konkretare innehåll, och danskheten hade inför risken att utplånas stärkts och fördjupats. Men i danskheten ligger, understryker Blinkenberg, inte blott en samling kring nationella värden i trängre mening, däri ligger framför allt den mot Europa och världen öppna blicken, benägenheten att — fritt och efter eget val — lyssna till röster utifrån, att ta emot impulser att utveckla och föra vidare. Lika nödvändig som det fria valet är härvidlag den sunda kritiken. Och inför stundens allvar kan det, menar han, vara klokt att understryka vikten av måttfullhet vid upptagandet av främmande gods. »Det kan være klogt for en tid at lukke dørene mindre vidt op — især når man kun kan åbne dem, der vender ud til den ene side, og den endda vindsiden» (sid. 58). I denna försiktighet ligger danskarnas nödvärn mot angreppet på friheten, kulturlivets högsta lag, den nödvändiga förutsättningen för universitetens och vetenskapens trivsel. Kring denna oförytterliga rätt äro danskarna redo att slå vakt: »Men møder vi ud fra denne åbenhed andre tankegange, der er væsensforskellige fra vor, ved brutalitet og anmasselse og oppustethed og mangel på blik for andres ret, så væbner vi os og gør det med det

¹ Blinkenberg är dansk nystavare.

smil, som vor kulturs lange og brogede og rige erfaring har lært os at møde alt det vekslende spil af kræfter med, som historien viser os aldrig er ført til ende med eet kup. I et smil og en køligt afventende holdning kan vi rumme alt, hvad vi ejer af moden erfaring og sindsro» (sid. 65).

Bokens värdefullaste avsnitt utgör otvivelaktigt talet vid Studenterforeningens möte i Gjerlev i augusti 1941 kallat »Vor kulturelle situation i dag». Det skulle föra för långt att söka referera innehållet ens i kort sammandrag. Några huvudpunkter måste dock understrykas. Danmark hade omkring år 1940 uppnått en allmänt kulturell nivå, som gott kan betecknas som föredömlig. Folkskoleundervisningen stod högt och var stadd i rask utveckling. I folkbildningens tjänst arbetade förutom de traditionella folkhögskolorna en rad institutioner och organisationer. Allt fler sökte sig till den högre skolundervisningen och till universitet och högskolor. Och detta bildningsväsen var organiskt infogat i det danska samhället, ur vilket det vuxit fram gradvis och naturligt. Tillståndet var idylliskt. Men, frågar Blinkenberg, var idyllen så verklig, som man menade, var idylluppfattningen något annat än en ytligt uppfattning av en dyrt förvärvad och lidelsefullt fasthållen harmoni? Vi måste, hävdar han, söka finna vad det var, som fordrades för detta samspels bestånd. Vilka voro villkoren för den brett folkliga danska kulturen? Vi måste söka oss tillbaka till folkets sociala och politiska historia för att finna dem. Hela den kontinuerliga utveckling, som fortskridit utan sammanbrott och utan omstörtande katastrofer, är engagerad i resultatet. Kampen för ett kastlöst samhälle är enligt Blinkenberg betingelsen för den breda folkliga kulturen. Det är, uttryckt med andra ord, den sociala friheten, som bildar grundvalen för folkbildningen, på samma sätt som den nationella friheten är grundvalen för all kultur över huvud.

Blinkenberg kommer så in på problemet tvång — frihet, i grund och botten lika brännande på kulturens som på politikens fält. Dilemmat är olösligt, menar författaren. Det är icke krafternas fria spel, som är kultur, utan tvärtom deras behärskande och deras inlänkande i banor, där de komma människan till gagn. Vi måste få till stånd »en kanalisering af kræfterne, blot ikke så fuldt, at de helt inddæmmes i et uforanderligt kanalsystem». I harmonin mellan motsättningarna finna vi den enda formen för idyll, i den gyllene medelvägen ligger den visdom, som skall binda oss, när individens rätt hotar att slå över i trånghet och egoism, och som omvänt skall frigöra oss, när statens krav bli blinda krav, som hota med att ödelägga även staten själv genom att ödelägga de levande celler, som bygga upp den.

Bakom de många kulturorgan, det danska samhället skapat, bakom den harmoni och det samspel, som var den folkliga kulturens kännetecken, lågo viktiga sociala och politiska förutsättningar, som möjliggjorde den enskildes tillägnande och personliga ställningstagande till gammalt och nytt, till tradition och till inflytelser utifrån. Till grund för denna möjlighet för den enskilde låg i sin tur rättsstaten med allt vad det begreppet rymmer av oavvisliga krav på domstolarnas oavhängighet, på avvisandet av retroaktivt verkande lagstift-

ning, på ämbetsmäns och tjänstemäns oberoende o. s. v. Meningsfriheten och yttrandefriheten voro hörnstenar i samma byggnad. Situationen är, fortsätter Blinkenberg, ej längre densamma. Många av de som väsentliga ansedda förutsättningarna för det danska kultursamhället ha måst ges upp. Och varje sådan förlust, varje minus i räkenskaperna, förrycker folkets kulturella status och skapar en förlust, som måste ersättas genom nyskapelse på andra områden av funktioner, som kunna träda i stället för det som förlorats. Danskarna av i dag måste komma i håg, att de inte blott ha mottagit ett kulturarv, de ha också fått i arv en kulturförpliktelse. Om de vilja vidgå denna förpliktelse, menar författaren, kommer förlusten att vändas i vinst, eftersom aktiviteten och ansvaret på ett annat sätt än förr flyttats över på den enskilde, på vilken det till sist ankommer, om arvet kan föras vidare eller ej.

Den lilla volymen avslutas med det anförande Blinkenberg höll i dansk radio nyårsafton 1941. Det är till dels synpunkter, som kommit fram tidigare men som preciserats och utmejslats till några väsentliga huvudpunkter. Samlingen kring det egna är för dansken inte självdyrkan. Han vill känna sig som *dansk människa* med tonvikten på det senare ledet. Genom att lägga danskhetens väsens kärna i det allmänmänskliga kan dansken också hålla fast vid ett så rikt facetterat kulturideal, som det han har, och kan sträva mot det på skilda vägar och under fritt meningsutbyte. Mot det främmande i tiden sätter dansken hela den fasthet och trygghet, som en säker förankring i en folkligt nationell och samtidigt allmänmänsklig kultur ger honom. Hans strävan som kulturmänniska är att fritt blicka ut mot mänsklighetens vida horisont och att handla med utgångspunkt ifrån en orygglig tro, buren av ett danskt, nordiskt och mänskligt hopp.

Det är kanske inte så mycket, som är nytt i den lilla volymen. Mycket har hörts och sagts förut i annan form under de år, Norden varit krigsskådeplats. Och det mesta kunde kanske lika väl ha skrivits eller talats i något annat europeiskt land, där den nationella friheten försvunnit. Men det finns något däri, som är så typiskt danskt, att det inte kunde ha tänkts eller yttrats någon annan stans. Den absolut lidelsefria framställningen, den lugna tonen, förmågan att se på det egna folkets livsproblem liksom utifrån, med värme men likväl saklikt, äro danska drag, som man inte tar miste på. Och i benägenheten att i själva definitionen av det danska accentuera det mänskliga, att i analysen av den nationella kulturen lägga huvudvikten på delaktigheten i det gemensamma europeiska arvet, ligger ett vittnesbörd om gammal och djup kultur. Dansk vetenskap och forskning, dansk folkbildning och danskt undervisningsväsende bära helt och fullt denna prägel av syntes mellan gemensamt västerländskt arv och egen tradition. Det Danmark, som talar genom denna kultur, tystnar aldrig. Ett folk, hos vilket en sådan kultur och en sådan inställning blivit var mans egendom, kan aldrig besegras.

EN NEUTRAL SYN PÅ DEN SPANSKA TRAGEDIEN¹*Av Fil. lic. Jur. kand. BIRGER SWEDENBORG*

Det spanska inbördeskriget, som helt naturligt givit upphov till en rik litteratur, har på grund av de därefter inträffande världshändelserna kommit i skymundan för det allmänna intresset, men 1942 utkom i London ett arbete, som både på grund av författarens person och det opartiska sätt, varpå ämnet behandlas, synes förtjänt av det största beaktande. Det heter »Spain» och har till författare don Salvador de Madariaga, en av det intellektuella Spaniens förgrundsfigurer. Efter att 1928 ha utnämnts till professor i spanska i Oxford, lämnade han efter republikens införande 1931 denna befattning och blev efterhand medlem av den spanska konstituerande nationalförsamlingen, ambassadör först i Washington och därefter i Paris samt fungerade 1931—1936 som Spaniens permanente delegat i Nationernas Förbund, vars sekretariat han tillhört redan på 1920-talet som medlem av nedrustningssektionen. Några av hans böcker, »Världens organisering» och »Elyseiska fälten» (1938), finnas översatta till svenska; bland hans övriga produktion kan nämnas den briljanta studien »Englishmen, Frenchmen and Spaniards» (Oxford 1928) samt ett monumentalt arbete om Spanien, »Spain» (1930), som 1942 utkom i en reviderad och utvidgad upplaga och innehåller en rikt dokumenterad framställning av inbördeskriget 1936—1939. Madariaga hade hälsat republikens tillkomst 1931 med stor entusiasm; det sätt på vilket omvälvningen genomförts syntes ju också ge de bästa förhoppningar för framtiden. Spanien hade visat, hur ett av Europas äldsta kungariket kunde störtas genom demokratiens fritt uttryckta vilja utan att så mycket som en fönsterruta i hela landet krossades. Republiken hade kommit småleende, tillfullo förtjänande det namn, »La Niña bonita» (den vackra flickan), som dess anhängare under 1800-talet givit den. Madariaga hälsade denna utveckling med så mycket större tillfredsställelse, som hans sympatier alltifrån ungdomen varit hos vänsterpartierna; det republikanska Spaniens sista Stockholmsminister Isabel de Palencia yttrar om honom i sin självbiografi, att han från sin tillflykt vid ett brittiskt universitet riktade snabba värjstötter mot den spanska reaktionen. Med vänsterpartiernas ledande män såsom Caballero, Prieto, Azaña, Negrín och Alvarez del Vayo hade Madariaga stått i en livslång förbindelse, medan han endast träffat högerledaren Gil Robles och general Franco vardera en gång; med den kort före inbördeskrigets utbrott mördade monarkistledaren Calbo Sotelo hade han i sin ungdom stått i livlig förbindelse men sedan av skilda anledningar förlorat kontakten.

Av det föregående har framgått, att Madariaga var en av republikens trognaste anhängare. Men redan före inbördeskrigets utbrott 1936 hade han fullt klart för sig, att utvecklingen gav anledning till allvarliga farhågor. 1935 publicerade han »Tankar om upprättan-

¹ Salvador de Madariaga: Spain. Jonathan Cape, London 1942.

det av den tredje republiken», där han framhöll hurusom fåtalets äregirighet, allas försumlighet, splittringen inom centern och extremisternas självrådighet givit Spanien ett dråpslag, både när det gällde finanserna, folkmoralen och landets anseende i utlandet. De komme att till slut ödelägga allt, om icke spanjorerna läte sig inspireras av en ädelmodets anda, som höjde dem över deras privata äregirighet och fördomar, otålighet och dåliga vanor och fyllde dem med en känsla av ansvar. Då inbördeskriget utbröt juli 1936, befann sig Madariaga på landet nära Toledo efter att kort förut ha lämnat sin post som Spaniens permanente delegat i N. F. Efter en äventyrlig färd anlände han till Madrid, där han erbjöd den republikanska regeringen sina tjänster, men då förhandlingarna härom icke ledde till något resultat lämnade han Spanien för att slå sig ned i Genève. Inom en månad började han sina ansträngningar för att bringa kriget till ett snabbt slut, härvid främst utnyttjande sina förbindelser med engelska och franska regeringarna. Han utsattes härvid för attacker från flera håll. Trots ivriga uppmaningar kunde Madariaga ej förmas att direkt tala eller skriva om kriget förebärande som skäl, att han ej kunde sympatisera med någondera sidan. Francosidan förnekade allt han höll för riktigt, och ej heller kunde han ansluta sig till regeringssidan, ej endast emedan han ej trodde på dess metoder utan även emedan den ej i praktiken omsatte den demokrati och frihet, som predikades i teorien. På årsdagen av inbördeskrigets utbrott 19 juli 1937 framlade emellertid Madariaga offentligt sina synpunkter i ett öppet brev till London Times och New York Times. Han tar här avstånd från båda de kämpande parterna, som ledda av nobel patriotism sökte skapa ett bättre Spanien -- i deras ögon. Men medan de kämpade för att skapa ett Spanien efter sina ideal, förstörde de det verkliga Spanien, som dock måste bilda underlaget för deras förhoppningar. Den moraliska segern, den enda som betydde något, kunde ej bli någondera partens, då den militära segern komme att bero av utländsk hjälp. Vem som än vann, förlorade Spanien. En snabb försoningsfred var därför den enda lösningen. Denna vädjan skulle emellertid förklinga ohörd. Kort därefter gingo rykten att engelska regeringen hade planer att åter placera kung Alfonso på Spaniens tron med Madariaga som premiärminister. Madariaga förklarar emellertid, att han ingalunda kände sig dragen till politiken; han var nöjd med att få fortsätta sin litterära verksamhet och att i samverkan med den av professor Mendizábal i Paris grundade Comité de la Paix Civile arbeta för att få slut på kriget.

Den över de båda kämpande parterna upphöjda ställning, som Madariaga intog, hade ingen motsvarighet hos större delen av Spaniens intellektuella elit. Vid krigets början hade denna tvingats att underteckna ett manifest till förmån för republiken. De 3 ledare som 1931 bildat Föreningen till republikens tjänst, filosofen José Ortega y Gasset, dr Gregorio Marañón och författaren Ramón Perez de Ayala, förkastade emellertid detta manifest, så snart de genom landsflykt återfunnit sin handlingsfrihet, och närmade sig senare Francosidan. Den berömda Salamancarektorn Miguel de Unamuno blev så besviken

Litteratur

över republikens misstag, att han med entusiasm hälsade Francos revolt, men då han såg tyska stövlar trampa hans älskade Salamancas mark dog han av sorg.

För Madariaga står det klart, att enda möjligheten att åstadkomma en objektiv framställning av inbördeskriget är att utgå från en faktor, som av många alltför mycket ignoreras, nämligen Spaniens nationalkaraktär. Enligt honom började det spanska inbördeskriget som en rent spansk affär, uppvuxen i spansk jord på gammalt traditionellt spanskt sätt. Det var resultatet av en typisk kombination av spanjorens två dominerande politiska passioner: diktaturen och separatismen. De flesta utländska iakttagare sökte emellertid för-ringa konfliktens rent spanska natur och betona dess internationella. Härtill uppmuntrades de av båda parterna, som angelägna att söka utländsk hjälp sökte vinna den genom att beteckna motparten som strängt fascistisk eller strängt kommunistisk. Men fastän både den ryska kommunismen och den tysk-italienska fascismen visat ett markerat intresse för Spaniens inre angelägenheter före 1936, var inbördeskrigets faktiska utbrott den kombinerade effekten av två typiska spanska pronunciamientos: Francos som ledare för militärjuntan, som icke var fascistisk, och Francisco Largo Caballeros som ledare för den revolutionära vingen av fackföreningsorganisationen Unión General de Trabajadores (U.G.T.), vilken icke var kommunistisk. Juli 1936 inkarnerade dessa två män den traditionella spanska benägenheten för en våldsamt lösning av inre frågor. President Azaña sökte sent omsider inkarnera den andra spanska tradition, som bjöd förnuftig kompromiss och ömsesidig förståelse, under 1800-talet omhuldad av den store undervisningsreformatorn Francisco Giner de los Rios. I detta de tre Franciscos krig krossades den sanna, store, skapande Francisco, Spaniens hopp, av de två övriga, ehuru majoriteten av spanska folket besjälades av hans anda.

Varken Ryssland, Tyskland eller Italien hade därför något direkt ansvar för utbrottet av inbördeskriget, de saknade möjligheter härtill. Efter krigsutbrottet juli 1936 tedde sig enligt Madariaga läget på följande sätt. Francosidan var främst en militärdiktatur. Falangister och karlistiska frivilliga («requetes») välkomnades visserligen men spelade ingen större roll, då generalerna voro säkra på att vinna utan deras hjälp. Revolten var ett av dessa typiska pronunciamientos, vari den spanska armén excellerat sedan början av 1800-talet. Under en nedrustningsdebatt i Genève hade Madariaga också yttrat, att den spanska armén mera var ett instrument för inre politik än för försvar mot yttre fiender. Då Franco 1 oktober 1936 proklamerade sig som generalissimus och statschef, var detta det första tecknet på en evolution, som gradvis förvandlade en militär spansk rörelse i en av utlandet inspirerad fascistisk. Sommaren 1936 torde både Tyskland och Italien väntat att i Spanien få se en konservativ, parlamentarisk eller möjligen korporativ monarki. På regeringssidan upphörde regeringen Girals maktställning från det ögonblick den beväpnade fackföreningarna. Spanjorerna hängåvo sig åt sina härskande passioner diktaturen och separatismen. Varje region,

stad, provins och by hade sin egen regering. Uppmärksamheten koncentrerades mer på den proletära revolutionen än på kriget. En maktkoncentration skedde dock, då Caballero 4 september övertog premiärministerposten i ett kabinet, i vilket Alvarez del Vayo blev utrikes- och Prieto försvarsminister. Detta var ett tecken på Moskvas växande inflytande och visade att under krigets tryck och behovet av utländsk hjälp det rent spanska elementet, fackföreningsledarens pronunciamento, liksom på motsidan började ge vika för ett från utlandet inspirerat, i detta fall kommunismen.

Inbördeskriget indelas av Madariaga i två perioder: den nationellt spanska fasen, som varade från juli till november 1936, då Internationella brigadens ingripande i striderna vid Madrid gav kriget en ny vändning, och den utländska kontrollens fas, som varade från november 1936 till krigets slut mars 1939. Det kan synas paradoxalt att som nationellt spansk beteckna den fas, under vilken tyska och italienska flygplan anlände till Franco och franska till motparten, men faktiskt påverkade eller bestämde dessa hjälpsändningar icke i någon högre grad krigets politiska eller militära ledning, som på båda sidor låg i spanska händer. Under denna period inleddes den sedan så sorgligt beryktade noninterventionspolitiken, som vars egentliga upphovsman betecknas generalsekreteraren vid Quai d'Orsay M. Alexis Léger. Den nationellt spanska fasen slutade, då Internationella brigadens ingripande i Madrid 8 november 1936 räddade den till synes tillspillogivna huvudstaden. Kommunistiska internationalen tog nu det spanska inbördeskriget på entreprenad. All världens kommunister togo parti för den demokratiska spanska republiken, i vars regering, enligt vad de och deras liberala vänner försäkrade, icke fanns en enda kommunist. Intet sades om den pågående sociala revolution, som gradvis undergrävde 1931 års författning. Madariaga pekar på skillnaden mellan den allmänna entusiasm, som på grund av kommunisternas ansträngningar överallt uppflammade för den spanska republiken, som sades kämpa för världsdemokratien, och den likgiltighet, som de marxistiska och liberala partierna i hela världen visade för Englands kamp för demokratien efter Dunkerque, innan det kommunistiska Ryssland 22 juni 1941 inträdde i kriget. Den europeiska demokratiens möjligheter att bispringa England efter Dunkerque voro dock icke stora, sedan en stor del av kontinenten ockuperats av Tyskland. Men signifikativt är, att den Internationella brigaden vid sin marsch genom Madrids gator hälsades med »Viva Rusia», fastän dess flesta medlemmar voro fransmän.

November 1936 inträdde inbördeskriget i den utländska kontrollens fas. Ryssland ökade sitt stöd åt Valenciaregeringen och Tyskland jämte Italien sitt åt Franco. Spanien blev ett slagfält för stormakterna, som inför den väntade allmänna sammandrabbningen där utexperimenterade sina nya vapen och stridsmetoder. Men infiltrationen gestaltade sig likväl icke likartat på båda sidor. På Francosidan hävdade armén sin maktställning vid sidan av det av Tyskland och Italien understödda falangistpartiet. Härtill bidrog den seger, som Francos spanska motståndare vunno över hans italienska

Litteratur

vänner vid Guadalajara mars 1937 — ett sällsamt utslag av historiens ironi. Den regering, som Franco bildade januari 1938, var väl balanserad, om än den traditionellt spanska politisk-militära tendensen, utom av honom själv främst representerad av utrikesministern generalen greve Jordana, dominerade; som en motvikt bekläddes inrikesministerposten av Francos svåger Serrano Suñer, nazi-fascismens främste förespråkare i Spanien. På regeringssidan ledde utvecklingen till ett allt starkare inflytande för kommunisterna. I ett brev från Moskva 21 december 1936 gav Stalin Valenciaregeringens dåvarande chef Caballero direktiv, i vilka löften och råd skickligt blandades med diskreta varningar. Efter den moderate socialistledaren Prietos avgång april 1938 koncentrerades makten i händerna på den av kommunisterna behärskade konseljpresidenten dr Negrín. Till Moskvas inflytande över Valenciaregeringen bidrog i hög grad den spanska guldkassans överförande till Ryssland. Det var även kommunisterna, som efter Barcelonas fall januari 1939 i det längsta ville fortsätta den hopplösa kampen. Skillnaden mellan nazi-fascismens framsteg å ena sidan och kommunisternas å den andra berodde troligen dels på det europeiska lägets utveckling, dels troligen också på skillnaden i de taktiska mål stormakterna fullföljde i Spanien. Hitler och Mussolini, vilka uppträdde som män, som voro säkra på sin seger, behövde för att åt sig säkra ett vänskapligt sinnat Spanien endast låta Franco vinna; Spaniens Gleichschaltung blev en senare fråga. Stalin åter måste för att kunna hålla sin ställning i Spanien skapa enighet mellan de varandra sinsemellan bekämpande socialisterna, kommunisterna, syndikalisterna och anarkisterna. Detta kunde enligt hans sätt att se endast ske genom att kommunistpartiet tillförsäkrades hela makten.

Vid krigets slut diskuterar Madariaga orsakerna till Francos seger och framhåller att Tysklands och Italiens hjälp, ehuru betydande, likväl icke var avgörande. Ingen opartisk iakttagare kan enligt honom avgöra vilken utgången blivit, om ingen hjälp anlät till någondera sidan. Då vid konfliktens utbrott på grund av regeringens oförmåga att upprätthålla den allmänna ordningen arméns huvuddel ställde sig på Francos sida, återstod för regeringen att överlåta makten åt militären eller att beväpna folket. Det första alternativet, som skulle ha motsvarat kung Alfonsos handlingssätt 1931, skulle ha besparat Spanien inbördeskriget och enligt erfarenhetens vittnesbörd senare lett till försök att bilda en parlamentarisk regering, men då regeringen valde det andra, blev inbördeskriget en kamp mellan å ena sidan en välorganiserad armé och stat och å den andra en samling sinsemellan kämpande organisationer såsom Unión General de Trabajadores (U.G.T.), Confederación Nacional del Trabajo (C.N.T.), Partido Obrero Unificado Marxista (P.O.U.M.), Federación de Anarquistas Ibéricos (F.A.I.) m. fl., vilka var och en sökte åstadkomma sin revolution, medan baskerna och katalanerna sökte realisera sina självstyrelsekrav.

Det föregående har naturligtvis endast kunnat ge en antydning om innehållet i Madariagas rikt dokumenterade arbete, som avslutas med

en blick på Francos in- och utrikespolitik från inbördeskrigets slut fram till nyåret 1942 och på Spaniens framtid. Han kritiserar Franco för att han icke begagnade sig av den allmänna fredslängtan vid krigets slut för att åvägabringa en allmän försoning och skapa en enad nation men ger mera erkännande åt hans utrikespolitik, som kännetecknades av en skicklig balansgång mellan stormakterna. Sedan general Jordana september 1942 efterträtt Serrano Suñer som utrikesminister, har Spanien ytterligare emanciperat sig från Berlin-Rom-axeln. Efter slutet av den pågående världskonflikten, där Madariaga utgår från en anglosaxisk seger, hoppas han på ett gott förhållande mellan Spanien och de anglosaxiska makterna under förutsättning att dessa avstå från att föra en imperialistisk politik och gå in för att skapa en bättre värld. Inom ramen för ett allmänt säkerhetssystem tror Madariaga även på en för Spanien tillfredsställande lösning av Gibraltarfrågan.

KORT OM BÖCKER

Landshövding *Gustaf Roséns* minnen I koja och residens har postumt utgivits ej fullt ett år efter hans död. De hade inte hunnit slutföras före författarens plötsliga frånfälle och de ha utfyllts på några ställen av barnen. Om man av denne lidelsefulle riksdagsman under mer än tjugu år och detta förutvarande statsråd väntat sig politiska memoarer, som kastat nytt ljus över det demokratiska genombrottet och det stridsmättade tjugutalet, blir man besviken. I dessa minnesanteckningar har förf. nöjt sig med stämningmåleri, miljöskildringar och anekdoter; faktiskt har han med den största färgglädjen skildrat statsrevisionen, vars fruktade och omstridde ordförande han var i hela fem år. Även tiden som försvarsminister 1926—1928 skyndar han tämligen hastigt förbi med några allmänna reflexioner. Med desto större värme ägnar han bokens senare hälft — liksom flera begynnelsekapitel — åt det Västerbotten, vars bästa denne smålandsson vigde sitt livs outtömliga uppfinningsrikedom och okuvligt envisa mannakraft åt. Likväl röjer denna memoarbok från pärm till pärm mästerskapet hos den egenartade journalisten Rosén. Boken är skriven nästan som en film, rappt och fångslande, utan longörer, utan strävan efter djupsinnigheter, utan några grundliga resonemang men med en förunderlig förmåga att i några korta drag teckna ett händelseförlopp, en komisk situation eller den brokiga skaran figuranter. Man kommer vid läsningen av »I koja och residens» att tänka på en annan politikers och norrlandshövdingssuccémemoar, Hugo Hamiltons »Minnen», hur olika ungdomsmiljöerna eller de politiska umgängeskretsarna och intressena än voro. Och måhända hade Rosén i sina gömmor politiska anteckningar, som komma att publiceras senare, då denne frispråkige ande beräknade kunna berätta utan hänsyn till nu levande personer.

E. H.

Litteraturen om Tyskland av i dag har fått synnerligen uppmärksammade tillskott i skildringar från två svenska Berlinkorrespondenter, som nödgats lämna det tredje riket såsom obekväma för regimen. *Arvid Fredborgs* *Bakom stålvalLEN* (Norstedts) är redan en världssuccé och förtjänar det i många avseenden genom sin vederhäftiga, väl balanserade och samtidigt medryckande skildring och de intressanta inblickar, som den på ett otal punkter ger i det inre av de två senaste årens händelser. Särskilt värdefull är den ingående teckningen av förhållandet mellan de utländska korrespondenterna och de olika tyska propagandamyndigheterna. Av de sistnämnda såväl arbetsmetoder som ledande personligheter lämnas livfulla karaktistiker. Av samma höga rangklass är ej *Gunnar Th:son Pihls* *Tyskland går sista ronden* (Bonniers), ehuru även den innehåller mycket av intresse, dock mindre på det politiska området än såsom målning av stämningarna hos de breda lagren i Berlin liksom av vissa sociala förhållanden, vilka särskilt intresserat förf. Boken lider emellertid, främst i sin förra hälft, av en rätt förvirrad disposition och stundom av en egendomlig benägenhet hos sin förf. för ett krystat för att ej rent ut säga pekoralistiskt skrivsätt. I de senare kapitlen träda dessa brister emellertid tydligt tillbaka och även själva innehållet vinner mycket i värde. Som skildring av stämningläget i dagens Tyskland har Pihls arbete därför avsevärda förtjänster, men rec. måste erkänna sig ha svårt att förstå de hyperboliska lovord, som ägnats det på vissa håll.

H.

Siri Rathsmans *Vichy förlorade spelet* har till underrubrik »Intima skildringar från det slagna Frankrike». Författarinnan-journalisten har hopfört en mängd värdefulla uppgifter från det arma Frankrike, som ifrån att ha varit ett världscentrum nu efter krigets olyckor och med den moderna tidens alla raffinerade mörklägningsmetoder avskärmats för yttervärlden. Boken kan visserligen inte på långa tag mäta sig med Victor Vindes sällsynt koncisa skildring av den franska stormaktens fall, men man får veta mycket om Laval och Pétain, Darlan och de Gaulle, om fransmännens krampaktiga motstånd, om Toulonflottans sänkning, Riomprocessen, nedbrännandet av hamnkvarteren i Marseille o. s. v. Man lägger ifrån sig den livfulla boken med en ännu starkare känsla av vemod inför Frankrikes till synes nästan obotliga förnedring.

Paul Olberg har, delvis efter tidigare studier på ort och ställe, utgivit en liten skrift *Det moderna Egypten i det andra världskriget*. Vad författaren har att förtälja om Egyptens roll i kriget bjuder inte tillnärmelsevis så mycket nytt och intressant som hans korta, sakliga redogörelse för författningsutvecklingen, sociallagstiftningen, ansträngningarna att ordna den lägre och högre undervisningen, kvinnoemancipationen m. m. Inte minst med hänsyn till Sveriges ekonomiska intressen i det framåtsträvande Egypten förtjänar skriften att uppmärksammas.

E. H.